

KURIMAY ANITA

A Tormay-affér mentalitástörténeti tanulságai

Tormay Cécile, a Horthy korszak ünnepezt íróőnének és a konzervatív-keresztény eszme élharcosának nyilvánosan hirdetett nézetei és magánélete között szöges ellentét feszült. Sőt, már közéleti szerepvállalása is „normasértés” volt a korszak férfiközpontú közéletében. Tormay soha nem tapasztalta meg a házasságot és az anyaságot, amit nőtársai számára kívánatos mintaként hirdetett. Nőkkel való kapcsolatai nyomán pedig az 1920-as évek legnagyobb szerelmi botrányperének homoszexuális szeretőjeként is megjelent a korabeli közbeszédben. A Zichy Rafael gróf – Pallavicini Eduardina órgrófnő – Tormay Cécile háromszög a korabeli budapesti társasági élet egyik legizgalmasabb témájának bizonyult, miután Zichy Rafael a felesége és Tormay között állítólagosan fennálló „természetellenes” kapcsolatra hivatkozva adta be válókeresetét. A válás és az azt követő rágalmazási per, amelyet a két nő indított Zichy és tanúi – a személyzet tagjai – ellen, évekig szóbeszéd alapjául szolgált a főváros pletykára éhes lakossága körében. A következőkben a per társadalomtörténeti, illetve kifejezetten gender- és szexuáltörténeti elemzése a célunk.¹

Az 1923-ban kezdődő válóper résztvevőinek társadalmi státusza és közéleti ismertsége már önmagában garantálta a botrányt. Tormay Cécile a két világháború közötti években a *Bujdosó könyv* írójaként, a *Napkelet* című folyóirat szerkesztőjeként és a Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetségének (MANSZ) elnökeként volt ismert.² A botrány másik női szereplője, gróf Zichy Rafaelné, született Pallavicini Eduardina órgrófnő felmenőit a Magyar Királyság legbefolyásosabb arisztokrata családjai közt tartották számon.³ Tormayhoz hasonlóan Pallavicini Eduardina is a Horthy-korszak aktív közszereplője, a Magyar Katolikus Nőegyesületek Országos Szövetségének alapítóelnöke, a Magyar Vöröskereszt helyettes elnöknője, valamint a Magyar Irodalmi Társaság alapítóelnöke volt. Vagyis mind Tormay, mind pedig Zichyné a keresztény-nemzeti – és irredenta – politikai kurzus aktív támogatója, sőt megszemélyesítője is volt. A két nő a korszak legbefolyásosabb, közéletileg és politikailag aktív szerepet vállaló női közé tartozott, akik egyúttal Horthy Miklós kormányzó legszűkebb köreibe is bejáratosak voltak. A férj, gróf Zichy Rafael, a válóper kezdeményezője és az ennek következményeként kirobbanó botrány kiváltója szintén a legrangosabb és leg-

¹ A per részletes jogi elemzését lásd: Döme Attila: *Egy „nyomdafestéket el nem bíró” ügy a Tormay Cécile per.* Keszthely, 2013.

² Tormaynak egyébként az apja is ismert személy volt. Tormay Béla mezőgazdász, majd állatorvos végzettséget szerzett. Pályája során uradalmi alkalmazottból a fővárosi Állatorvosi Tanintézet igazgatója, több állatorvosi szakkönyv szerzője, 1899-től az MTA levelező tagja lett, aki 1896-ban nemesi címet kapott. Vö. Kövér György: *„Minden tekintetben megfelelő combinatio...” Egy keresztény középosztályi fiatalember párválasztási dilemmái a 19–20. század fordulóján.* In: uő: *Biográfia és társadalomtörténet.* Budapest, 2014. 360–361.

³ Az apa ebben az esetben is neves személy: Pallavicini Eduard közigazdász és politikus volt. Egyéb tisztségei és pozíciói mellett a Magyar Általános Hitelbank igazgatója, az Országos Magyar Gazdasági Egyesület alelnöke, valamint a Főrendiház választott tagja.

befolyásosabb magyar arisztokrata családok sarja.⁴ Jóllehet nem örökölte apja, gróf Zichy Jenő tehetségét és ambícióit, az 1900-as évek elején a Főrendiház tagja volt.

A kor embere számára az arisztokraták civakodása és válása nem számított újdonságnak. Gróf Zichy válási kérelmének sajátos szexuális jellegű indoklása – miszerint feleségét Tormay Cécile-hez „természetellenes” szexuális kapcsolat fűzte – azonban kiemelte és azonnal hírhedtté tette a válópert, amely az ahhoz szorosán kapcsolódó rágalmozási perrel és a fellebbezésekkel évekig biztosított témát a sajtónak. Az *Esti Kurír* riportját idézve: „Az utolsó évtizedekben kevés olyan bűnpert tárgyaltak Magyarországon, ami akkora érdeklődést váltott volna ki, mint Zichy Rafael gróf és vádlott társainak hamis tanúzási bűnügye. Annak ellenére, hogy az ügyet mindvégig zárt ülésen tárgyalták, az egész főváros napról napra értesült a tárgyaláson történekről. Mint ismeretes gépirásos tudósítások is cirkuláltak, amiket még a parlamentben is mutogattak.”⁵

A perről szóló hírek nem csak a fővárosban számítottak beszédtemának. Bár a vidéki lapok jóval kevésbé adtak hírt a témáról, a pletykák futótűzként terjedtek szerte az országban.⁶ A grófné és Tormay közti szexuális kapcsolat lehetőségének és valószínűségének fontolgatása bizonyára izgalmas és újszerű lehetett az olvasóközönségnek. A *8 Órai Újság* olvasatában: „Ennek az egész ügynek a kezdete évekkel ezelőtt indult el, mikor is Zichy Rafael gróf megismerkedett egy fővárosszerte ismert szép asszonnyal. Addig nem is volt semmi baj, a Zichy gróf pár házasságát nem zavarta semmi.”⁷ A gróf hosszú ideje tartó viszonya a közismerten gyönyörű nővel hihető magyarzatnak tűnt válási szándékára. Az arisztokrácia férfi tagjainak hűtlensége önmagában nem volt újdonság. Az újságok általános és tulajdonképpen tárgyilagos utalásai a gróf hűtlenségére ezt tulajdonképpen nyilvánvalóvá is teszik. A bírósági ítéletben is megfogalmazott kijelentés, miszerint „[A] gróf tíz év óta elhidegült a feleségétől és évek óta foglalkozott a válás gondolatával, hogy mást vegyen feleségül”, mindenféle kommentár nélkül jelent meg a legtöbb napilapban.⁸ Ezzel szemben egy állítólagos szexuális kapcsolat két közismert nő között új témát kínált a pletykára éhes olvasók számára. Miközben a korabeli lapoknak a cenzúra miatt igen óvatosan, ugyanakkor kreatívan kellett bánniuk a szavakkal, ha a nők, különösen, ha köztisztviselőként álló nők szexualitásáról kívántak beszélni, a grófné és Tormay kapcsolata kétségtelenül sziporkázóan újszerű témával szolgált.⁹

Csak feltevéseink lehetnek, hogy a korabeli emberek mit gondolhattak Tormayról, Zichy grófnéról, valamint kettejük kapcsolatáról. Közéleti szerepvállalásával Tormay és – bizonyos szempontból – Zichy grófné is az ún. „modern nő” megtestesítője volt a Horthy-kori Magyarországon.¹⁰ A korábbiakhoz képest Tormay – egyedülálló, értelmiségi nőként – kü-

⁴ Az apa ismét csak jól ismert személy: gróf Zichy Jenő, ismert politikus, Ázsia-kutató, 1899-től az MTA tiszteletbeli tagja, akiről már életében teret neveztek el Székesfehérvárott.

⁵ Gróf Zichy Rafaelné a katolikus vallás törvényeire való hivatkozással az ítélet ellenére sem hajlandó elválni férjétől. *Esti Kurír*, 1925. november 28. 5.

⁶ A következő napilapok részletes tudósítással szolgáltak: Pesti Hírlap, Magyar Hírlap, Esti Kurír, Népszava, Pesti Napló, 8 Órai Újság. A vidéki lapok közül a Dél Magyarország időről-időre röviden hírt közölt a perekéről, de mindenféle részletezés nélkül.

⁷ Gróf Zichy Rafaelék házasságának története. *8 Órai Újság*, 1925. november 28. 5.

⁸ Lásd például: Gróf Zichy Rafaelét másfélévi börtönre ítélte a bíróság. *Pesti Hírlap*, 1925. november 27. 4.

⁹ A korszak sajtóéletéről és a cenzúra működéséről lásd: Sipos Balázs: *Sajtó és hatalom a Horthy-korszakban*. Budapest, 2011.

¹⁰ A „modern nő” típusának megtestesítői és általánosságban a nemi normák változása leginkább Budapesten figyelhető meg. Erre vonatkozóan lásd például: Szécsényi Mihály: *Kalauznők konfliktusai*.

lönösen látványosan kapcsolódott be a közéletbe és a politika világába.¹¹ A két nő közéleti és politikai szerepvállalásban megmutatkozó „modernsége” azonban kontrasztban állt az általuk hirdetett „modern konzervatív” politika társadalomképével.¹² Ez ugyanis a nők helyét a „tűzhely mellett”, az „otthon melegében” jelölte ki.¹³ Tormay és Zichy grófné tehát az általuk vezetett konzervatív nőszervezetek élén a tradicionális férfi–női modell visszaállítására agitálták nőtársaikat a forradalmak után – noha maguk nyilvánvalóan nem maradtak a „tűzhely mellett”, az „otthon melegében”. A két nő közötti állítólagos szexuális viszony az érintettek konzervatív és katolikus elkötelezettsége miatt sokak számára eleve képtelen vádaskodásnak hathatott. Mint látni fogjuk, a bíróság is így viszonyult a kérdéshez. A közbeszédben azonban lehetőség nyílt a – korabeli szóhasználatnál tribadiának nevezett – nők közötti szexualitás kérdésének tematizálására.¹⁴

A váló- és büntető per

A válóperben benyújtott dokumentumok alapján a bíróság a következőket állapította meg: Zichy gróf és Pallavicini örgrófnő 1901-ben kötött házasságot, s öt gyermekük született. A házaspár boldogan élt 1916-ig, 1919 végére azonban kapcsolatuk válságba jutott, és közbeszéd tárgya lett a gróf viszonya Hudomel Ilonával. Ezzel közel egy időben érkezett a történetbe Tormay Cécile, aki a proletárdiktatúra elől elmenekült, és a *Bujdosó könyv* szerint 1919. augusztus 8-án tért vissza Budapestre. Ezután nem sokkal kezdődött a két nő közlelbbi kapcsolata. Bár a grófné és Tormay 1909 óta ismerte egymást, igazán a MANSZ alapítása és szervezése révén mélyült el a barátságuk. 1920–1921 fordulóján Tormay hosszabban betegeskedett, és pihenésképp sok időt töltött Zichyék budapesti rezidenciáján, ahol sokszor a grófné hálószobájában éjszakázott.¹⁵ A jegyzőkönyvek tanúsága szerint Tormay gyakori és elhúzódó látogatásai a Zichy család szakácsának, Fegyveres Károlynak tünnek fel, aki hangot adott azon meggyőződésének, hogy Tormay „buzeráns”. Ez a vélemény futótűzként terjedt a személyzet körében, s végül Zichy gróf fülébe jutott. A válást fontolgató

tusai a villamoson. Társadalmi nem és térhasználat Budapesten, 1915–1920. Sic itur ad Astra, 20. évf. (2009) 60 sz. 149–179.; valamint Gyáni Gábor – Kövér György: *Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig.* Budapest, 1998. 181.

¹¹ Zichy grófné a Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetségében vállalt feladataival ugyan látványosabb politikai szerepet vállalt női arisztokrata elődeihez képest, összességében mégis csak részben tekinthető a „modern nő” megtestesítőjének, hiszen a házasság és anyaság mellett végzett karitatív, illetve kulturális tevékenység már a 19. században sem volt szokatlan a felsőbb körökben.

¹² A „konzervatív modernség” fogalmához lásd: Light, Alison: *Forever England. Femininity, Literature and Conservatism Between the Wars.* London, 1991.; valamint Doan, Laura – Garrity, Jane (eds.): *Sapphic Modernities. Sexuality, Women and National Culture.* New York, 2006.

¹³ Fontos megjegyezni, hogy e tekintetben Magyarország nem volt különleges. Amint például Roger Chickering és Nancy Reagin is kifejti: még a legliberálisabb európai országokban, így a vilmosi és a weimari Németország esetében is megfigyelhető ez a társadalompolitikai törekvés. Lásd: Chickering, Roger: *We Men who Feel Most German. A Cultural Study of the Pan-German League, 1886–1914.* Boston, 1984.; Reagin, Nancy Ruth: *Sweeping the German Nation. Domesticity and National Identity in Germany, 1870–1945.* New York, 2008.

¹⁴ A homoszexualitás kérdése ugyan nem feltétlenül számított újdonságnak a korabeli magyar olvasóközönség előtt, a női homoszexualitás azonban csak a legkritkább esetekben vált a közbeszéd tárgyává. A homoszexualitás diszkurzív történetéről lásd: Kurimay, Anita: *Sex in the „Pearl of the Danube”. The History of Queer Life, Love, and its Regulation in Budapest, 1873–1941.* (PhD-értekezés.) Rutgers University, New Brunswick, 2012.

¹⁵ Budapest Főváros Levéltára (a továbbiakban: BFL) VII. 2. C. Budapesti Királyi Törvényszék peres iratai. 45162/1923 (a továbbiakban: Válóper), 17.

Zichy meglátta a válásra okot adó lehetőséget, ezért felbérelte Zeisler Máriát, leánya komornáját (akivel egyébként a gróf egy időben szexuális viszonyt is folytatott), hogy kémkedjen Tormay és a grófné után. Ugyanerre vette rá a portásként dolgozó Walter Józsefet is. Továbbá lyukat fúratott azon hálószobák mennyezetébe, amelyekben Tormay az éjszakáit tölthette. A teljes bizonyosság kedvéért a csillárokra mikrofonokat is szereltetett. A portás hónapokon át kémkedett a nők után a lyukakon át, s rögzítette észrevételeit.¹⁶ Ezekre, valamint a személyzet többi tagjának megfigyeléseire építette Zichy válóperes keresetét, majd a válóper követő bünyügyi pernek is ezek képezték a tárgyát.

Gróf Zichy két jogi paragrafus alapján kezdeményezte a válást. Az 1894. évi XXXI. törvénycikk, vagyis a házassági törvény 76. §-a kimondta, hogy a házasság felbontását kérheti az a házaspár, „kinek házastársa házasságtörést vagy természet elleni fajtalanságot követ el”. A büntetőtörvénykönyv a következőt tekintette „természet elleni fajtalanságnak”: „férfiak között véghezvitt fajtalanság, úgyszintén embernek állattal elkövetett fajtalansága: a természet elleni fajtalanság vétségét képezi, és egy évig terjedhető fogházzal büntetendő”.¹⁷ A megfogalmazásból jól látszik, hogy a magyar Btk. szerint csak a férfiak közötti nemi kapcsolat volt büntetendő, a házassági törvény azonban a válásra okot adó indítékként tekintett a nők közötti szexuális viszonyra is. Zichy grófnak – saját állítása szerint – nem volt személyes bizonyítéka felesége és Tormay Cécile állítólagos szexuális kapcsolatára, de a válókereset szerint a személyzetnek igen. Emellett a gróf hivatkozott a 80. § a. és c. pontjaira is, melyek szerint felesége erkölcstelen viselkedésével szándékosan megsértette házastársi kötelezettségeit. Ezt bizonyítandó a gróf azt vallotta, hogy a felesége „hideg, barátságtalan, gúnyos és felsőbbrendű volt. A gyermekek, szolgák és idegenek előtt ő [a feleség] arra törekedett, hogy aláássa a gróf tekintélyét; nem értett egyet, és szembeszállt az ő [a férj] szándékával.”¹⁸ Végül a gróf kijelentette, hogy felesége „normális házastársi érintkezés helyett az egyidejű digitalis manipulációkkal kombinált masturbatio-szerű coitust követelt”.¹⁹ Tehát a felperes jogi indoklása szerint az volt hivatott bizonyítani a válási szándék jogosságát, hogy a grófné a gróffal való szexuális aktus során kinyilvánította, hogy inkább preferálja a kézzel történő örömszerzést. Zichy előadásában ugyanis az a tény, hogy felesége a pénisz általi szexuális kielégülés helyett a kéz általi örömszerzést részesítette előnyben, arra volt hivatott utalni, hogy az asszony e szokást csakis egy másik nővel való szexuális viszony nyomán vehette fel. Mai szemmel a korabeli törvények, a gróf és ügyvédei érvelése s az ezekben tükröződő korabeli normák igencsak hímsovinisztának és szexistának tűnnek, s a korszak prúd szexuális kultúráját tükrözik.

Mivel a válókereset a grófné és Tormay közötti szexuális viszonyra hivatkozott, a per során középpontba kerültek az ezt alátámasztani hivatott bizonyítékok: a személyzet tagjainak vallomásai. Ugyanis többen közülük állítólag szemtanúi voltak a két nő közti viszonyának – igaz, nem mindegyikük volt hajlandó erre vonatkozóan vallomást tenni. Mind a váló-, mind a rágalmazási per megjárta mindhárom lehetséges bírói fórumot: így első-, másod- és harmadfokon az ügyeket tárgyalta a Budapesti Királyi Ítéltábla és a Magyar Királyi Kúria is, valamint a Királyi Büntetőbíróságok. A különböző bírósági fórumok elé neves orvosszakértőket és több mint ötven tanút – közöttük a magyar arisztokrácia prominens

¹⁶ Uo. 18.

¹⁷ BTK 1878:V. 241.§.

¹⁸ Válóper, 2. A gróf egyébként azt is megemlítette, hogy felesége pazarlóan költekező volt.

¹⁹ Válóper, Törvényszéki ítélet, 23.

tagjait – idéztek be.²⁰ A válóperben mind a három bíróság bizonyíthatatlannak ítélte a két nő közötti természetellenes (azaz szexuális) viszonyt, és ennek értelmében megtagadta Zichy Rafael válasra vonatkozó kérelmének elfogadását. A házasság így a gróf 1944. évi haláláig érvényben maradt jogilag. Ez a tény azonban nem akadályozta meg a grófnét, hogy Tormay Cécile-lel közösen 1924-ben bepereljék a gróft és a tanúként felsorakoztatott három szolgálat eskü alatt tett hazugság és rágalmazás vádjával. A grófné viselkedése e tekintetben teljesen logikus. A homoszexualitás vádjának nyilvánosságra kerülése után aligha nyílt más út megtépzott renoméja helyreállítására, mint a bírói igazságszolgáltatás. Az sem meglepő, hogy a botrányos per ellenére sem volt hajlandó elválni férjétől. A válásba való beleegyezéssel ugyanis tápot adott volna a homoszexualitásáról szóló vádaknak. Ráadásul a katolikus nőszervezet élén hirdetett nő- és családképpel sem lett volna összeegyeztethető a válás. Ellenben a férje hűtlensége miatt meghurcolt, de ennek ellenére is állhatatos és hűségese feleség szerepe még erősíthette is közéleti hitelességét. A büntetőperben végül mindegyik bírói fórum a két nőnek adott igazat, s a gróft és a személyzet tagjait bűnösnek találták. Az ítélet 1927-ben emelkedett jogerőre.²¹

Gender és szexualitás reprezentációja a tanúk vallomásaiban

Noha a polgári perben a bíróságok nem tekintették bizonyító erejűnek a személyzethez tartozók vallomásait, a büntetőperben pedig kimondottan rágalomnak minősítették azokat, érdemes alaposabban szemügyre venni, miként jelent meg bennük a két nő kapcsolata és általában véve a női homoszexualitás kérdése. A vallomásokban a szexualitás nemi alapon való értelmezése tükröződik: a két nő szexualitása, valamint vélelmezett kapcsolatuk a hagyományos nemi normák, a „heteronormativitás” keretében jelenítődik meg. Vagyis a két nő viszonyát nem a hagyományos szexuális és *gender* normától eltérő kapcsolati formaként ábrázolták, hanem olyan heteroszexuális viszonyként, amiben Tormay a férfi, a grófné pedig a nő.

Tormay tehát azért tűnt „természetellenesnek” a személyzet szemében, mert férfias viselkedésével áthágta a nemi normákat, még akkor is, ha fizikai megjelenése és öltözködése nem szegett kortárs nemi normákat. Tormay köztudomásúlag soha nem ment férjhez, és nem voltak gyermekei, hanem független életet élő író(nő)ként dolgozott. Ezzel a – vélhetően a hagyományos nemi szerepekben gondolkodó – személyzet tagjai előtt „férfiként”, mintegy Zichy gróf riválisaként jelent meg. A vallomásokban fennmaradt történetek – melyek egyaránt alapultak személyes tapasztalaton és hallomáson – Tormay hírhedt étvágyáról és a nőknél elért sikeréről beszélnek, mégpedig igen pikáns hangnemben. A személyzet úgy tudta, hogy Tormay saját neméhez való vonzódása a magasabb társadalmi körökben is ismert volt, a női cselédekhez való fizikai közeledésétől a magas társadalmi osztályokhoz tartozó nőkkel ápolt intim kapcsolatáig. A legrészletgazdagabb és fantáziadúsabb történetek forrása a család szakácsa volt. Ő olyan férfias nőként ábrázolta Tormayt, aki sikeresen szivárgott be több arisztokrata családba, ahol komoly problémát okozott a családok férfi tagjai riválisaként. A szakácstól hallotta az alábbi történetet Walter József, a család portása: „Egy időben Tormay a gróf Degenfeld családba is be akart fészkelődni, és leutazott a Degenfeld grófékhoz, ami olyan időben történt, mikor a gróf nem volt otthon. Időközben

²⁰ A tanúk pontos számát csak megbecsülni lehet, ugyanis a bírósági peranyagokban nem maradt fenn a tanúk teljes listája. A büntetőperben 53 tanút soroltak fel. BFL, VII. 5. c. Királyi Büntető Törvényszék 4516/1924 (a továbbiakban: Büntetőper), 26–27.

²¹ Az ítéletek részletes leírását lásd: Döme: *Egy „nyomdafestéket el nem bíró” ügy*, 57–74., 91–92.

megérkezett Degenfeld az állomásra és felszállt kocsijára, hogy hazahajtasson. Induláskor kérdezte a kocsist, mi újság van, van-e vendég a háznál. A kocsis azt mondta, hogy a Tormay Cécile a vendég. Erre Degenfeld visszahajtatott az állomásra és hazatelefonált, és az üzenetet a telefonon a komornyik vette át, mely akkép szólt: »Jelentse a grófnénak, hogy Tormay azonnal hagyja el a házat, mert hogyha ott érem, lelövöm.« Ezt az üzenetet a komornyik a Tormay jelenlétében megmondta, mire Tormay sietve összepakolt, és az éjszakát a községben egy zsidó házában töltötte és reggel elutazott.²²

Figyelembe véve a *Bujdosó könyv* nyílt antiszemitizmusát, bizonyosan derülséget kelthetett – ugyanakkor a történet hitelét illetően kételyt is ébreszthetett –, hogy a tanúvallomás szerint Tormay egy zsidónál talált menedéket. De nem ez volt a legpikánsabb történet, amit a szakácstól hallhatott a többi alkalmazott. Ugyancsak a portás vallomásából tudjuk, hogy a szakács azt mesélte: előző munkáltatóihoz, báró Bánffy Györgynéhez is bejáratos volt egy időben az író. A két nő bizalmas barátságának intimitását – a szakács elmondása szerint – az is bizonyította, hogy amikor Tormay a báróné szobájában tartózkodott, akkor csak egy bizonyos komorna mehetett be a szobába. A szakács történetéből az is kiderül, hogy a báróné fiának, Teleki Domonkosnak egyáltalán nem volt ínyére anyja meghitt barátsága. Egy alkalommal, amikor tudomást szerzett Tormay közelgő látogatásáról, ekképp intette a cselédséget: „Jön a Tormay, vigyázzatok meg ne ba...on valakit!”²³ De a szakács visszaemlékezései itt nem értek véget. Elmesélte, hogy amikor a Bánffy család többi tagja is tudomást szerzett a két nő közötti kapcsolatról, „haditervet” készítettek Tormay eltávolítására. Egy meghívásos rendezvényen, ahol Tormay is részt vett, tombolát szerveztek, amire előre megtervezett „nyereménnyel” készültek. Amikor aztán az író lehúzza a neki szánt díjról a leplet, kiderült, hogy egy hímveszőjével játszó majomfigurát kapott. A majom lábánál pedig a következő felirat állt: „Úgy játszik majom a pö...vel, mint Tormay Cécile a pö...vel.”²⁴ A szakács elmondása szerint ez volt Tormay utolsó látogatása a Bánffy családnál.

Nem tudható, hogy a szakács története mennyire felelt meg a valóságnak. Ha azonban a Bánffy család valóban nyilvánosan megszegényítette Tormayt, abban feltételezhetően nem csak a közte és Bánffyné között vélelmezett intim kapcsolat játszhatott szerepet. Felmerül a gyanú, vajon nem azért engedhette-e meg magának az arisztokrata család e durva tréfát, hogy ezzel is érzékeltessék a köztük és a középosztálybeli író közötti rangkülönbséget.²⁵

Visszatérve a szolgálok tanúvallomásaira: említettük, hogy Zichy grófné ezekben passzív félként, alázasos nőként jelenik meg. Ez megfelelt annak a feleség-anya szerepnek, ahogy a szolgálok egyébként is ismerték. A gyenge nőként való megjelenítést az sem kérdőjelezte meg a szolgálok szemében, hogy a grófné erős egyénisége és kiemelkedő szellemi képességei köztudomásúak voltak. Vagyis Zichy grófné is megszegte a nemi elvárásokat azáltal, hogy Tormayhoz hasonlóan aktív résztvevője volt a közéletnek, és szellemi teljesítmény

²² BFL, VII. 216. Jeszenszky István közjegyző iratai (a továbbiakban: Jeszenszky), Walter József vallomása. 1141/1923. 9–10.

²³ Uo. 10–11. A pontozás az eredeti dokumentumban.

²⁴ Uo. 11. A pontozás az eredeti dokumentumban.

²⁵ A középosztály és az arisztokrácia találkozási pontjairól és az ennek ellenére köztük meglévő válaszfalokról lásd: Kővér: „*Minden tekintetben megfelelő kombinatio...*”, 351–372. A Paikert Alajos házasságkötési dilemmáit bemutató tanulmányból egyébként kiderül, hogy a fiatalember egy társaságba járt Tormay Cécile-lel és Pallavicini Eduardínával, akikkel közös kiránduláson is részt vett.

tekintetében is férje fölött állt.²⁶ Azonban Tormay normaszegése egyértelmű, a grófnéé nem az. Őt a szolgálók leginkább férje iránti ridegsége miatt hibáztatják, és hangsúlyozzák „furcsa” viselkedését, például, hogy a grófné lányának át kellett adnia hálószobáját Tormay részére, azaz nem tett eleget anyai kötelességeinek. Ennek ellenére a grófné szexualitását – azaz heteroszexuális mivoltát – soha nem kérdőjelezték meg.²⁷

Nem meglepő tehát, hogy olyan történetet is meséltek a szolgálók, amelyben a grófné féltékeny nőként/szeretőként jelenik meg, aki nem tudja elviselni a potenciális versenytársakat. A szobalány – emlékezete szerint – egyszer jelen volt, amikor egy nő arról faggatta Tormayt telefonon, hogy mikor láthatná őt legközelebb. A grófné, aki fiútanúja volt a beszélgetésnek, Tormayhoz fordulva indulatosan közölte: „Nem akarom, hogy lásd!” Ezután Tormay megfogta a grófné kezét, és megcsókolta.²⁸ Ugyanez a szobalány azt is elmondta, hogy Tormayt gyakran látogatta Vay grófnő, aki „ismert volt perverz hajlamairól”.²⁹ A szobalány szerint Zichy grófné féltékeny volt Vayra: egy alkalommal, amikor Vay grófnő Zichyéknel kereste Tormayt, Zichy grófné utasítására a szolgálóknak le kellett tagadniuk, hogy az író ott tartózkodik. A szobalány szerint Zichy grófné azt is meg akarta tiltani Tormaynak, hogy más nőkkel találkozzon.³⁰

Ez a történet nem elsősorban Zichy grófné féltékenységének drámai ábrázolása, hanem az említett Vay grófnő említése miatt érdekes. A történetben szereplő Vay grófnő ugyanis még Zichyné és Tormay kapcsolatának kezdete előtt meghalt.³¹ Ez természetesen alapjaiban kérdőjelezi meg a szobalány történetének hitelességét. Vay grófnő említése mégsem volt teljesen légből kapott, sőt kimondottan „stratégiai” célzatúnak tűnik. Vay nőnek született, de külön apja férfinak nevelte.³² Európa-szerte híre ment, amikor törvényesen (mint férfi) feleségül vett egy nőt, amiből botrány kerekedett.³³ Vay szexualitásáról részletes szakértői elemzések is születtek a korban: Richard von Krafft-Ebing, illetve Havelock Ellis

²⁶ Több olasz nyelvű szöveget is lefordított magyarra, így például Mussolini beszédeinek első magyar nyelvű válogatása is az ő fordításában jelent meg 1927-ben, az általa alapított Magyar Irodalmi Társaság kiadásában. Vö. *Mussolini válogatott beszédei. 1922–1925*. Ford. gr. Zichy Rafaelné. Budapest, 1927.

²⁷ Ez a jelenség beleillik az eddigi szexualitás történeti kutatások által feltárt képbe. Eszerint a 19. század végétől úgy gondolták, hogy a leszbikus kapcsolatban a „passzív”, „nőies” partner csak fokozatosan vált „betegessé”. Lásd például Newton, Esther: *The Mythic Mannish Lesbian: Radclyffe Hall and the New Woman*. Signs, vol. 9. (1984) No. 4. 557–575.

²⁸ Zeisler Mária vallomása. *Jeszenszky*, 1398/1921, 10.

²⁹ Zeisler Mária vallomása. *Jeszenszky*, 105/1922, 4.

³⁰ Uo.

³¹ Vay Sarolta/Sándor 1918-ban hunyt el. Létezik olyan értelmezés, amely szerint a történetben említett Vay grófnő Vay Gáborné lenne, esetében azonban értelmezhetetlen a történetben említett „ismert perverz hajlam”. Lásd például Döme: *Egy „nyomdafestéket el nem bíró” ügy*, 27–29.

³² Vay életéről lásd: Borgos Anna: *Vay Sándor/Sarolta: Egy konvencionális nemiszerep-áthágó a múlt századfordulón*. Holmi, 19. évf. (2007) 2. sz. 185–194.

³³ Vayt az apósa beperelte szándékos megtévesztés miatt, amiért biológiai nemével ellentétben férfinak adta ki magát. A Vay-ügy tárgyalására 1899-ben került sor. Az orvosi szakvélemények Vay esetében saját neme iránti veleszületett, így gyógyíthatatlan szexuális vonzalmat állapítottak meg, ezért a bíróság végül felmentette. Vay ezt követően is férfiként folytatta életét. A per részletes elemzésére lásd: Mak, Geertje: *Sandor/Sarolta Vay: From Passing Woman to Sexual Invert*. Journal of Women's History, vol. 16. (2004) No. 1. 54–77.

tollából.³⁴ Ők Vay esetét mint a veleszületett szexuális invert és a leszbikusság prototípusát jellemzik. Az orvosszakértők és szexológusok véleménye ellenére azonban sokan elfogadták Vay saját maga által megkonstruált imázsát, aki így élete végéig az Osztrák–Magyar Monarchia férfi dzsentrijeként élt.³⁵ A női biológiai nemű, de férfi nemi identitású Vay történetét Krúdy Gyula írásai örökítették meg.³⁶ Vay története tehát a nemiségről szóló magyarországi közéleti diskurzus részévé vált. A szobalány fent idézett története, melyben Vay „jól ismert perverziójára” hivatkozott, egyértelműen bizonyítja, hogy ő is hallott a grófnő normákat feszegető szexualitásáról – igaz, arról már nem, hogy időközben elhunyt.

A szolgálók vallomásai alapján tehát megállapítható, hogy az 1920-as években már szélesebb körben is megfigyelhető a nem normatív (női) szexualitás kérdésének megjelenése a magyar nyelvű diskurzusban.³⁷ Erdemes még elidőzni kicsit annál a kérdéskörnél, hogy a szobalány miként ábrázolja Zichy grófné, Tormay, illetve Vay karakterét és kapcsolatukat. Vayra egyértelműen nőként (grófnő) hivatkozik, noha viselkedésében egyértelműen férfias, és mint hevesen udvarló férfi jelenik meg. Ez bizonyos értelemben nem meglepő, figyelembe véve Vay jól ismert férfias megjelenését és viselkedését. A Vay–Tormay–Zichyné viszonyrendszerben Vay megjelenítése és a rá való hivatkozás rávilágít a korabeli női maszkulinitás³⁸ és női szexualitás tág kereteire. Ellentétben Tormay és Zichy grófné kapcsolatának ábrázolásával, amelyben a szexuális normákat áthágó írózó éppen a „nőiesség” szöges ellentétéként jelenik meg, a Vay–Tormay relációban viszont olyan „hölgyként”, akinek udvarolnak. Tormay tehát egyszer „nőies”, máskor pedig „férfias” (sőt, a „valódi” férfiakat is dominál) szerepben látható. Ez látszólag paradoxon. Valójában azonban a női homoszexualitásnak egy korábbi értelmezését láthatjuk, ami rávilágít arra, hogy a huszadik század elején a „kvír” (*queer*) női gender kifejezésnek a mainál sokkal tágabb volt az értelmezési kerete. Azt láthatjuk, hogy a női homoszexualitást még nem a később általánossá váló medikalizált diskurzus keretein belül értelmezik. Sőt, a női homoszexualitás fogalmát még nem is kimondottan szexuális alapon definiálják. Tormay egyetlen elbeszélő által is kétféleképpen tekintett gender reprezentációinak megértését az teszi lehetővé, ha megvizsgáljuk annak módját, ahogyan a szolgálók őt a bensőséges baráti és intim kapcsolataiban megjelenítették. Tormayt férfiasnak látják akkor, amikor döntéshozó fél és udvarló volt a kapcsolatban, ellenben nőiesnek jellemzik akkor, amikor neki „udvaroltak”. Tormay vélt „férfiaságát” – és általánosabban a női maszkulinitást – tehát az 1920-as évek Magyarországn

³⁴ Krafft-Ebing, Richard: *Psychopathia sexualis. Mit besonderer Berücksichtigung der konträren Sexualempfindung. Eine klinisch-forensische Studie.* 6th ed. Stuttgart, 1892. 311–28.; Havelock, Ellis: *Studies in the Psychology of Sex. Vol. 1. Sexual Inversion.* London, 1900. 94.

³⁵ Borgos: *Vay Sándor/Sarolta*, 190.

³⁶ Vay különbsége Krúdy több regényében, valamint újságcikkében is felbukkant, így például a *Hét Bagoly* című regényében. A témáról szóló újságcikkek: A férfiruhás írózó. *Új Idők*, 1924. 1. köt. 72–81.; A magyar George Sand: Vay Sarolta grófnő, a női úriember. *Világ*, 1926. július 12.; Vay Sándor és Simli Mariska kalandregényei. *Mai nap*, 1930. szeptember 14.

³⁷ Az európai kontextusra lásd: Doan – Garrity (eds): *Sapphic Modernities*, id. mű; Rowe, Dorothy: *Representing Berlin. Sexuality and the City in Imperial and Weimar Germany.* Aldershot, 2003.; Hekma, Gert – Peakman, Julie: *A Cultural History of Sexuality. Vol. 6. A Cultural History of Sexuality in the Modern Age (1900 to 2000).* Oxford, 2011.

³⁸ A női maszkulinitás fogalma nem önidentifikációs kategóriaként értendő, hanem mint a kor társadalma által „nőietlen” vagy „férfias” nőként jellemzett személyek sajátossága. Fontos megjegyezni, hogy magából a definícióból is következik, hogy a női maszkulinitás és az ide sorolható nők köre helytől és időtől függ.

nem a fizikai megjelenéshez kötötték, hanem sokkal inkább az adott nőnek a kapcsolatban betöltött szerepéhez.³⁹

Az ítélet

Az évekig elhúzódó pereskedés végén a bírósági ítéletből egy fekete-fehér kép tárul elénk, amelyben az egyik oldalon egy gonosz, szexuális éhségéről hírhedt arisztokrata férj áll Zichy Rafael személyében, míg a másik oldalon két hithű és tiszta erkölcsű nő, Tormay Cécile és Pallavicini Eduardina. Annak ellenére, hogy a „természetellenes” szexualitás és maga a szex eredetileg központi kérdése lett volna a jogi pereknek, az ítéletekből a bíróságok még a szexualitásra való utalásokat is mellőzték. A két nő közti bensőséges viszony és az együtt töltött éjszakák tényét a büntetőbíróság így értelmezte: „...szükségszerű, de mindenesetre a legérthetőbb, legtermészetesebb útja volt az, hogy a közéleti céljaikért lelkesen együtt munkálkodó, egészen különös lelki tehetségekkel megáldott, kifinomult szellemi életet élő két nő a magánéletben is fokozatosan szorosabb, melegebb kapcsolatba került egymással.”⁴⁰

A két nő közötti kapcsolatot tehát a bíróság olyan erkölcsileg tiszta és szexualitástól mentes bensőséges barátságként értelmezte, amelyet a közös szenvedély, a haza újjáépítése iránti buzgalom táplált.⁴¹ Vagyis a bírák nem adtak hitelt az ezzel ellentmondó vallomásoknak, hanem átvették a két nő álláspontját. Nem meglepő tehát, hogy az ítéletben Tormay tanúvallomását hosszan idézték.⁴²

Az is jól látható, hogy a bíróságok és az érintett felek szelektíven hivatkoztak a kor homoszexualitással kapcsolatos orvosi és pszichológiai elméleteire. Az orvosszakértők véleménye szerint „[a tanúk] vallomásában megjelölt tények, ha igazak, akkor a tribadia fogalmát fedik, azok homoszexuális cselekedetnek az eredményei, és a tribadia pedig nem más, mint ellenállhatatlan ösztön”.⁴³ A felperesen kívül senki sem volt hajlandó, hogy ezt az álláspontot és ennek lehetséges következményeit továbbgondolja. A bíróságok csak abban az esetben vették figyelembe az orvosi és pszichológiai érveket, ha az saját álláspontjukat támasztotta alá. Például a két nő közötti szexuális kapcsolat lehetőségét a bíróság a következő indoklással vetette el: „...még valószínűségének látszata sem szól amellett, hogy az alperes [Zichyné], aki a felperessel [Zichy] normális nemi életet élt, mert hiszen magának a felperesnek előadása szerint öt gyermeknek adott életet, akkor, amikor a nemi élet kielégítésére törekvő ösztön már az alperes koránál fogva is hanyatlott, a keresetben megjelölt természet elleni fajtalanságot követte volna el.”⁴⁴ Vagyis a bíróság a szexuális vágglyal kap-

³⁹ A női maszkulinitás tehát nem csak azokra a nőkre vonatkoztatható, akik fizikai megjelenésükkel férfiasnak hatottak. Ezzel kapcsolatban lásd: Halberstam, Judith: *Female Masculinity*. Durham, 1998.

⁴⁰ Büntetőper, Budapest Királyi Büntető Törvényszék, Ítélet indoklás, 76.

⁴¹ A romantikus női barátság megbélyegzésének folyamatáról és ennek pontos kronológiájáról eltérő elméletek születtek. Az újabbakhoz lásd: Choquette, Leslie: *Homosexuals in the City. Representations of Lesbian and Gay Space in Nineteenth-Century Paris*. Journal of Homosexuality, vol. 41. (2001) No. 3-4. 149-167.; Vicinus, Martha: *Intimate Friends. Women Who Loved Women, 1778-1928*. Chicago, 2004.; Marcus, Sharon: *Between Women. Friendship, Desire, and Marriage in Victorian England*. Princeton, 2007.

⁴² Válóper, Ítélet, 8-9.

⁴³ Válóper, 18-19. Orvosi vélemény, Függelék, 12.

⁴⁴ Válóper, Ítélet, 4.

csalatos orvosi elméletekre azért hivatkozott, hogy Zichy grófné szexuális aktivitását megkérdőjelezzék.⁴⁵

Az is figyelemreméltó, hogy miként viszonyult a bíróság a személyzet tagjaihoz. Mint utaltunk rá: vallomásaikat teljesen figyelmen kívül hagyták, nem tekintették hitelt érdemlő bizonyítéknak. Ezt elsősorban a vallomástevők alacsony társadalmi állása magyarázhatja. Figyelembe véve a felső társadalmi osztályok kiemelt helyzetét a két világháború közötti Magyarországon, nem meglepő, hogy a magas társadalmi pozícióban lévő két nő és az általuk felvonultatott arisztokrata tanúk szavának nagyobb hitelt adott a bíróság, mint a személyzet ezzel ellentmondó vallomásainak.⁴⁶ Az utóbbiak hitelét az előadottak önellentmondásai és kifejezésmódja is csökkenthette. A bíróságok osztályfoglaltsága és az alkalmazottakkal szembeni negatív attitűdje a legnyilvánvalóbban abban mutatkozott meg, hogy a bíróságok nem elégedtek meg a cselédek és szolgálók vallomásainak ténybeli cáfolatával, hanem ennél jóval tovább mentek: az ítéletekkel a szolgálók hitelességének teljes lerombolását akarták elérni. A bíróságok arra hivatkozva nem adtak hitelt a szolgálók tanúbizonyságának, hogy alárendelt helyzetükből fakadóan ki vannak téve a külső befolyásolásnak (nevezetesen Zichy grófnak). Vagyis a szolgálók sajátos helyzete (az urakhoz való fizikai közelség és bensőséges kapcsolat) kezdetben Zichy gróf szándéka szerint az ügy koronatanúivá tette őket, végül azonban éppen ez teremtett lehetőséget a bíróság számára hitelességük megkérdőjelezésére. Ezen felül azt is kifogásolta a bíróság, hogy a szolgálók hajlamok csak pletykák terjesztésére.⁴⁷ A bíróságnak a hitelességről és a pletykák befogadására való hajlamról szóló eszmefuttatása nyomán érdekes párhuzamot állíthatunk Tormay mesterművével, a *Bujdosó könyv*vel. Vajon miként vélekedhettek Tormay pletykák befogadására való hajlamáról?⁴⁸

A társadalmi helyzet fontossága talán még kirívóbb, ha összehasonlítjuk a bíróságok viszonyulását az alkalmazottakhoz, illetve Zichy grófhhoz. Függetlenül attól, hogy a bíróságok

⁴⁵ Érdeemes arra is felfigyelni, hogy ezt az érvelést valószínűleg sohasem alkalmazták volna egy negyvenes éveie közepén járó férfivel kapcsolatban.

⁴⁶ Ez persze nem csak Magyarországon volt jellemző. Lásd például Samuel Kent tiszteletes 1920-as tárgyalásának rekonstruálását: Chauncey, George: *Christian Brotherhood or Sexual Perversion? Homosexual Identities and the Construction of Sexual Boundaries in the World War One Era*. *Journal of Social History*, vol. 19. (1985) No. 2. 189 – 211. Ahhoz, hogy teljes mértékben megértsük a bíróság attitűdjét, nem szabad elfelejtenünk az 1919. évi kommunista uralom hatásáról. Ekkor elméletileg a proletariátus (és általában az addigi alsóbb társadalmi csoportok) egyik napról a másikra az ország vezetői lettek. A szolgálók és cselédek helyzete a Tanácsköztársaság 133 napja alatt látványosan megerősödött, hiszen hasonlóan munkás társaikhoz, akár addigi „kizsákmányoló” úri munkaadóik sorsa felett is dönthettek. A társadalmi osztályok közötti kapcsolatok a proletárdiktatúra alatt történt megváltozásáról Tormay Cécile maga is beszél a *Bujdosó könyv*ben (2. köt. 43.). Valójában a legtöbb esetben nem ez történt, s az alkalmazottak túlnyomó része nemcsak hűséges maradt, hanem legtöbbszőr osztotta is az urak bizalmatlanságát a kommunistákkal (és a velük gyakran azonosított zsidókkal) szemben. A szolgálók kommunistaellenességének legfőbb oka egyébként vallási meggyőződésükből fakadt, a vallás tiltása és Isten létének tagadása a legtöbb vallásos embert szembefordította a kommunista ideológiával. Ennek ellenére az első világháborút követő zűrzavarban az uralkodó osztályok szemében a cselédek és szolgálók gyanússá váltak, hűségük és megbízhatóságuk megkérdőjeleződött. A cselédek Horthy kori helyzetéről lásd: Gyáni–Kövér: *Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig*, 206–210., 216–217.

⁴⁷ Válóper, Ítélet indoklás, 20.

⁴⁸ A naplószerű, de utólag összeállított *Bujdosó könyv* – ma már köztudottan – pletykákra és hallomásból szerzett értesülésekre építette mondanivalóját.

darabokra szedték a gróf válókeresetét, hosszasan ecsetelték hűtlenségét, és elítélték rágalmazásért, a bíróság mindvégig teljes jogú és szabad akaratú emberként kezelte. Lehet, hogy önző emberként és a szenvedély rabjaként jellemezték, de *nem* alsóbbrendű emberi lényként.⁴⁹ A korabeli magyar igazságszolgáltatási rendszer „osztályfüggése” a különböző mértékű büntetések kiszabásában is megmutatkozott. Amíg a felsőbb bíróságok alapvetően helyben hagyták a személyzet tagjainak alsóbb fokon kiszabott büntetését,⁵⁰ addig Zichy grófét jelentősen csökkentették: az első fokon eljáró Büntető Bíróság másfél év börtönre ítélte a grófot, a Budapesti Királyi Ítéltábla mint fellebbviteli bíróság ezt tíz hónap börtönbüntetésre csökkentette, végül a Királyi Kúria 14 nap [!] fogházra mérsékelte, amin felül 800 pengő mellékbüntetést szabtak ki rá.⁵¹ Az is figyelemreméltó, hogy az alkalmazottak büntetésének kiszabása során már nem vették figyelembe, hogy külső befolyásolásnak lehettek kitéve.

Miután az alkalmazottak vallomásainak, sőt az alkalmazottak személyének hitelességét teljesen kétségbe vonta a bíróság, már csak egyetlen feladatuk maradt: Tormay Cécile és Pallavicini Eduardina – úgy is, mint Magyarország két legfontosabb honleánya – becsületének visszaállítása. A bíróságok félreérthetetlenül világossá tették a per kontextusáról alkotott álláspontjukat: „Az egyik oldalon egy szenvedélynek mindent föláldozó, azért mindent letipró, még a bűncselekménytől is vissza nem riadó, merőben a maga önző céljainak élő fél áll, – a másik oldalon ellenben két szellemileg és etikailag magas fokon álló, a köznek értékes szolgálatokat teljesítő személy alakja bontakozik ki a pör során, – olyanoké, akiknek erkölcsi tisztaságát ennek a pörnek az anyaga egyetlen árnyalattal, egy szemernyivel sem homályosította el.”⁵²

A bírósági ítélet indoklása tehát maga mutat rá arra, hogy a bíróság munkáját közéleti-politikai kontextusban, annak megfelelően végezte. Éppen ezért nem meglepő, hogy vannak arra utaló jelek, hogy a per kimenetelét egyenesen a legmagasabb politikai szintről közvetlenül befolyásolták. Zadravecz István, a Nemzeti Hadsereg tábori püspöke, aki tisztségénél fogva bejáratos volt Horthyhoz, a naplójában részletesen beszámol az esetről. Zadravecz felidézi, amint Horthy eldicsekszik előtte azzal, hogy saját maga avatkozott be a perbe Tormay érdekében: „A Kormányzó előtt [Tormay Cécile] nagyon nagy becsben állott. Szinte szavajárása volt, ha róla esett szó, és nem is egyszer ismételte előttem: »*Tormay Cecilt aranyba kellene foglalni!*« Tormay Cécile valóban szerény, csendes, finom megjelenésű teremtés. Soha nem dicsekedett, még kevésbé visszaélt valaha is azzal a nagy befolyással, amellyel bírt a Kormányzóra. Ellenkezőleg, az ő gyönyörű írni tudásával, a MANSZ-ot vezetni tudó elnökségével nagy szolgálatokat tett. Egylete vándorgyűlésein, amelyeket sok vidéki városban rendeztek, szinte szenzáció erejével hatottak a finom, ihletett beszédei, – amelyeknek gerince mindig a Horthy-hűség és fanatikus hazaszeretet volt. [...] [Tormay] szövetkezett a katolikus női mozgalmak vezető alakjával, Zichy Rafaelné grófnővel. Szelle-

⁴⁹ Büntetőper Ítélet, Királyi Kúria, 168. Nyilvánvalónak tűnik, hogy az általános választójog 1918. évi bevezetését még nem sikerült a bíróságoknak „lefordítani” egyenlő bánásmódra. Igaz, épp ekkoriban történt visszalépés e tekintetben: az általános választójogot súlyosan veszélyeztette Bethlen 1922. évi vonatkozó miniszterelnöki rendelete, valamint az ezt törvényerőre emelő 1925. évi választójogi törvény. Mindkettő szigorította a szavazati jog elnyeréséhez szükséges előfeltételeket, és ezáltal sikeresen kirekesztette a legtöbb munkásosztályi szavazót.

⁵⁰ A Kúria által kiszabott büntetés Walter József esetében 10 hónap börtönbüntetés, Deák István esetében 6 hónap börtönbüntetés, Prozlik Ferencné esetében pedig 4 hónap fogház volt.

⁵¹ Büntetőper. Ítélet, Budapesti Királyi Ítéltábla, 136. Ítélet, Királyi Kúria, 167.

⁵² Büntetőper, Budapest Királyi Büntető Törvényszék, Ítélet indoklás, 86.

mi fensőbbiségével nagy hatást gyakorolt a grófnőre, és nem csak magához kötötte, hanem a Kormányzó körébe is vonta. Zichy Rafaelné hasznát is vette e barátságának. Amidőn ugyanis Tormay Cécillel való barátságát saját férje rágalmazta meg, – és az ügy a bíróság elé került, a Kormányzó is közbevetette magát és nyomást gyakorolt a bíróságra, hogy az ítélet a hölgyekre kedvező legyen. 1925. november 27-én a Kormányzónál voltam. Ügyeim elvégzése után e szavakkal fordult hozzám: Na, a mai napot a legfőbb triumfom napjának tartom, mert ma másfél évi börtönre ítélték el azt a gazember Zichy Rafaelt, felesége és Tormay Cécile megrágalmazásáért. Ez az ítélet egyes egyedül az én erős közbelépésemre történt. Maga az igazságügyminiszter kételkedett, vajon egyáltalán hoznak-e legalábbis elmarasztaló ítéletet... de én szorítottam a dolgon!⁵³

Zadravecz naplója a Tormay és Horthy közötti kapcsolatot kifejezetten bensőségesnek ábrázolja. És valóban: egészen az író 1937-ben bekövetkezett haláláig közeli volt a viszonyuk. 1919 novemberében Tormay egyike volt azoknak, akik a főváros részéről üdvözölték a fehér lovon bevonuló tengernagyot. Szövetségük mindkét fél számára hasznosnak bizonyult. Horthy a legnagyobb tiszteletben tartotta Tormayt, és közvetlen szerepet játszott abban, hogy az író a rangos konzervatív irodalmi folyóirat, a *Napkelet* alapító főszerkesztője lehetett.⁵⁴ A *Bujdosó könyv* révén népszerűvé vált Tormay is a hivatalos keresztény-nemzeti eszme konzervatív szószólójaként élete végéig hű maradt a kormányzóhoz.

Összegzés

A tanulmányban egy arisztokrata pár válóperének és az ezt követő rágalmazási pernek a dokumentumait vizsgáltuk. Nem azért, hogy ezzel utólag igazságot szolgáltatassunk egyik vagy másik félnek, hanem inkább azért, hogy érthetővé tegyük az egyes szereplők (arisztokraták, középosztálybeliek, cselédség, bíróságok) gondolkodásmódját – elsősorban a szexualitás kérdéséről. Mintegy mellékesen a bírósági „igazságszolgáltatás” elfogultságaira, előítéleteire is rámutathattunk. Hozzátehetjük, valószínűleg nem a véletlen műve, hogy minden, a perrel kapcsolatos „érzékeny” anyag eltűnt. Az orvosszakértők beszámolóinak, a beidéztet tanúk listájának és az arisztokraták vallomásainak mind nyoma veszett. Az utókorra csak a bírósági ítéletek és a cselédek vallomásai maradtak. A mai történész csak spekulálni tud, vajon mi is történhetett az iratokkal. Hogy miért „csak” a cselédek vallomásai maradtak fenn, a legmeggyőzőbb magyarázat Tormay Cécile és Zichy Rafaelné korabeli és utókorai megítélésének fontosságában rejlik. A cselédek vallomásai, bármilyen kompromittálók is voltak, a rágalmazási perben cáfolatot nyertek, ezért hitelességüket veszítették a Horthy-rendszer igazságszolgáltatásának szemében. Továbbá egy cseléd „igaza” könnyebben kétségbe vonható volt a korabeli és a vélt utókor számára, és nem ért fel a magasabb társadalmi és értelmiségi körökből származó vallomásokkal. Ezzel ellentétben, az értelmiségi és felsőbb társadalmi körökből származó kompromittáló vallomásoknak (és a közel 100 arisztokrata és középosztálybeli tanúvallomás között feltehetőleg szép számban akad ilyen) sokkal nagyobb súlyuk lehetett volna mindkét nő személyének későbbi megítélésében. A Horthy-rendszernek nem lehetett érdeke, hogy fennmaradjanak az úri és a szakértői/orvosi vallomások, melyek – feltételezésem szerint – kompromittálók lehettek.

⁵³ Páter Zadravecz titkos naplója. Szerk. és bev. Borsányi György. Budapest, 1967. 266–267.

⁵⁴ Tóth-Barbalics Veronika: *A Napkelet megalapítása*. Magyar Könyvszemle, 120. évf. (2004) 3. sz. 238–256.

ANITA KURIMAY

The Discursive Lessons of the Tormay Affair

This article examines the scandal of Cécile Tormay, a writer of international repute and prominence in interwar Hungary. Her purported homosexuality, despite its high political stakes, juicy bedroom details, long line of distinguished witnesses, and extensive press coverage has been largely ignored by historians. Cécile Tormay's relationship with Countess Zichy Rafael became the talk of Budapest during the Zichys' divorce trial and the subsequent libel case that Tormay and Countess Zichy filed against the count and his servants. Rather than trying to decipher the truth about Tormay's sexuality and her relationship to the Countess, this article aims to reconstruct ideas and understandings of sexuality and especially of female homosexuality during the 1920s. By contextualizing the scandal within the social and cultural history of interwar Hungary, contemporary newspaper coverage, and the court documents of divorce and libel cases, this article reveals a gendered and highly class based understanding of female sexuality.